

SPANNINGSVELDEN TIJDENS EN KORT NA DE TWEDE WERELDOORLOG. EEN FOCUS OP DE COUPURE

Wie schrijft over de Nieuwste Geschiedenis - en zeker over de Tweede Wereldoorlog - begeeft zich op glad ijs. Niet alle wonden zijn geheeld en niet alle bronnen zijn toegankelijk. Ook de Coupure werd geconfronteerd met heikele items als verzet, collaboratie, antisemitisme en de koningskwestie.

De naam Willemot is een begrip in het verzekeringswezen van de stad. Gerard Willemot (1901-1945) werd tussen de twee wereldoorlogen verzekeringsmakelaar en bezat samen met zijn broers een (nog steeds bestaand) kantoor aan de Coupure. In 1914-18 had hij zich reeds als 13-jarige knaap tegen de Duitsers verzet. Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd hij één der stichters van het Belgisch Legioen in Gent en fungeerde zijn woning 'Ter Vaert' in Mariakerke als foyer van het gewapend verzet. In december 1943 toen hij van huis naar de Coupure wou fietsen, werd hij door de Geheime Feldpolizei aangehouden, gevangengezet en belandde uiteindelijk als politiek gevangene in de concentratiekampen Gross-Rosen en Dora. Zijn echtgenote Germaine Fobe (1905-1987), verbindingsgenote van de inlichtingendienst, werd eventjes opgepakt, maar bijna onmiddellijk weer vrijgelaten. Zij bleef lang in het ongewisse over het lot van haar man, tot de vermelding 'Mort pour la Belgique' 19 februari 1945 op de overlijdensakte vermeld werd. Gerard Willemot werd postuum met verschillende eretekens vereerd en reeds in 1947, kort na de oorlog, werd zijn straat tot Gérard Willemotlaan herdoopt.

Ook hoogleraar-dokter **Jean-Jacques Van de Velde** (1897-1961) werd door de stad Gent voor zijn verzetsactiviteiten voor het inlichtingennet *Marc* onderscheiden. Zijn vrouw Henriette De Waele (1906-2000) ontving een erkentelijkheidsmedaille voor haar activiteiten voor het Rode Kruis en de bedeling van maaltijden tijdens de bezettingsmaanden.

Bij de bevrijding in september 1944 werd op de Coupure 213 de Gerechtelijke brigade gevestigd, waar alle inlichtingen over 'verdachte personen' moesten worden binnengebracht. Een beperkt aantal Coupurenaars werd wegens collaboratie door de Krijgsraad veroordeeld tot de gevangenis en/of verspeelde de burgerrechten.

Een niet-gedomicilieerde die in 1942 grote ophef veroorzaakte aan de Coupure, was de terminaal zieke **Staf De Clercq** (1884-1942) die hier in de Refuge onder de hoede van zijn strijdmakker en geneesheer Frans Daels zijn

laatste levensdagen doorbracht. Als taalgrenskind geconfronteerd met de voortschrijdende verfransing en de sociale spanningen vandiën, groeide de katholieke onderwijzer De Clercq uit tot een gedreven flamingant. Als verkozene voor de Frontpartij was hij parlementslid van 1919 tot 1932 en van 1936 tot 1940. In 1933 was hij (mede)stichter van het Vlaams Nationalistisch Verbond, dat hem als leider koos en waarmee hij na de capitulatie definitief in de collaboratie zou stappen. Hij was een flink organisator en overtuigend redenaar die in zijn toespraken de racistische en antisemitische denkbeelden niet schuwde. Op zijn sterfbed werd hij door vier leden van de Raad van het VNV omringd. Vanuit de Refuge vertrok een indrukwekkende begrafenisstoet richting Aalst. Op het doodsprentje drukte men zijn laatste woorden: “Ik heb voor mijn volk al gedaan wat ik kon. De Heer zij mij genadig”. Het volk zag het alvast anders. Men toonde geen deernis voor de weduwe en pleegdochter die zich nooit met politiek ingelaten hadden. Een begrafenismissiviering werd hem geweigerd en zijn stoffelijk overschot heeft na een macabere tocht vanaf de Coupure in 1942 pas in 1979, naast het graf van zijn vrouw in Asse, rust gevonden. De beruchte stoet trok ook voorbij het huis van de familie Lustig.

De Israëlische gemeente

Sinds 1999 herdenkt Gent in samenwerking met de Joodse Gemeenschap jaarlijks aan het Lustig Monument aan de Lindenlei (tegen de Coupure) de Kristallnacht, symbolische start van de Holocaust. Op de gitzwarte granieten plaat uit Zimbabwe staan 87 namen gegrift van even zoveel Gentse gedeporteerde joden die niet uit de kampen zijn teruggekeerd. De Israëlische gemeente was sinds 1871 bij Koninklijk Besluit erkend. Het religieuze leven werd door het Centraal Israëlich Consistorie georganiseerd. Michaël Lustig (°Polen 1891) was rabbijn van de Gentse gemeente, die een driehonderdtal leden telde. Hij was in 1918 met de Antwerpse Regina Gutwirth gehuwd en woonde vanaf 1936 in Gent, eerst in de Hofstraat en vanaf maart 1937 aan de Coupure nr 19 (nu 91). De woning van de familie Lustig bood als synagoge en sociaal trefpunt plaats voor de religieuze diensten, begrafenisplechtigheden, rituele baden en de traditionele caritatieve acties.

De geschiedenis van persecuties op het joodse volk zal vanaf de herfst van 1940 hier een vervolg krijgen. In 1941 werd door het Duitse militair bestuur de Vereniging der Joden in België (VJB) opgericht en het alleenrecht toegekend om de joden in ons land te vertegenwoordigen. De verplichte aansluiting was louter op de rassencriteria van de bezetter gebaseerd. Voor Gent werd rabbijn Lustig als voorzitter van het plaatselijk VJB-comité aangeduid en de besturen van de geloofsgemeente en van de VJB vloeiden er praktisch in elkaar over. Het bleek een vergiftigd engagement, een toevlucht én een val-

strik in een fataal raderwerk. Beetje bij beetje werd het net rond de joden toegehaald en het was het lokale comité op de Coupure dat het concrete vuile werk (inschrijven, davidsterren verkopen, oproepingsbrieven voor verplichte tewerkstelling afgeven ...) moest doen. Niemand was voorbereid en zag tijdig de reikwijdte van een pervers strategische oorlogsmachine met graduele verordeningen die de joden achtereenvolgens identificeerde, intimideerde, van hun rechten beroofde, isoleerde, deporteerde, evacueerde en ten slotte liquideerde. De vernietigingprocedure trof ook de Lustigs. Vader Michaël weigerde het onderduikadres dat een medeburger hem aanbood. Zoon David, toen nog de enige joodse student aan de Coupure woonachtig, werd in 1941 als kandidaat in de natuur- en geneeskundige wetenschap, de toegang tot de lokalen van de Gentse universiteit ontzegd. Hij toonde zich bereid opgepakte geloofsgenoten te behandelen en hen naar Duitsland te begeleiden. De ouders Lustig en hun beide kinderen Charlotte ('1919, gehandicapt) en David ('1922) werden in 1943 als Belgische joden weggevoerd. De inbeslagname van hun goederen, waaronder 37 stoelen, was over drie dagen verspreid. Het gezin vertrok met het konvooi XXI uit Mechelen en zij zijn allen in de loop van 1944 in Duitsland overleden zonder sporen na te laten (vonnis rechtbank van eerste aanleg dd.25.05.1949).

Soms brengt een oorlog bij sommige mensen het beste naar boven. Een aantal Gentenaars waaronder de hoogleraren Georges Leboucq (zoon van rector Hubert) en zijn neef Dr Jean Jacques Van de Velde riskeerden enorme sancties door joodse burgers te verbergen. In het gezin Van de Velde-De Waele op de Coupure werden naast de vier eigen dochters, ook de zusjes Nora (vijf jaar) en Suzy (twee jaar), dochtertjes van de Bessarabische ingenieur Zeili Podgaetzki, grootgebracht. Nora liep verder school in het Institut de Kerchove en werd nooit verklikt, ook niet door de burens die de reputatie van collaboratie met zich droegen. Zij getuigde achteraf: "dat heeft mij het gevoel gegeven dat ik gered geweest ben, eerst door de Van de Veldes, maar ook door de hele omgeving". Uiteindelijk konden beide zusjes met hun ouders, die elders ondergedoken waren, herenigd worden. Nora, intussen mevrouw Van Montagu, onderhoudt nog steeds hartelijke contacten met haar oorlogszussen Van De Velde. De Van de Veldes werden door de Staat Israël gehuldigd en in de 'Galerij der Rechtvaardigen' opgenomen.

Louis Fredericq (1892-1981) was een telg uit een liberaal geslacht dat in academische, politieke en gerechtelijke kringen ruim zijn sporen verdiend had en de democratische waarden in het hart droeg. Hij was de oudste zoon van de arts Simon en Louise De Beaucarne en een rechtsreeks neef van zijn men-

tor, de Vlaamse voorman prof. Paul Fredericq. In 1914-18 werden de rechtenstudies even onderbroken voor het front. Uit de oorlog gekomen met een ernstige invaliditeit, pikte hij de studiedraad weer op en behaalde in 1919 de doctorbul. Een jaar later huwde hij zijn buurmeisje Thérèse Varlez, oudste dochter van Louis Varlez en kleindochter van prof Remi De Ridder. Er kwamen vijf kinderen. In 1933 was hij hoogleraar aan de RUG en dé specialist in het Handelsrecht. In 1935 werd hij tot achtbaar meester in de loge Le Septentrion verheven. Een jaar later mocht hij zich met het rectorale hermelijn van de Gentse Alma Mater tooien. In 1938 verliet hij de universitaire wereld en de advocatuur om gouverneur van Oost-Vlaanderen te worden. Het gouverneurs-hotel bleek een 'antichambre' want in 1939 volgde een benoeming als kabinetschef van de koning. Bij het uitbreken van de vijandelijkheden in 1940 heeft hij aan de zijde van Leopold III een cruciale en pijnlijke periode in de nationale geschiedenis meegemaakt. Hij was kroongetuige van de escalerende breuk tussen de gevangene van Laken en de Belgische regering die de capitulatie niet accepteerde. Hij bleef de hele bezettingstijd trouw aan zijn vorst en fundeerde op basis van de grondwet en de traditie diens militaire prerogatieven in oorlogstijd. Fredericq profileerde zich als een terughoudende medewerker die ellenlange juridische nota's voor de vorst in krijgsgevangenschap neerschreef. De vooroorlogse regeerperiode van Leopold III van 1934-1940 was getekend door een crisis van het parlementair systeem (negen regeringen op zes jaar tijd en een veelvoud van regeringscrisissen) wat de vorst sterkte in zijn grote gelijk voor een nieuwe grondwet met andere spelregels. Vanaf het najaar 1940 was Fredericq de spilfiguur in de redactie van de nieuwe constitutie. Gaandeweg probeerde hij zijn opdrachtgever ervan te overtuigen zich opnieuw achter een parlementair systeem te scharen en zich te verzoenen met de regering. In mei 1945 bezocht Fredericq samen met de prins-regent Karel en premier Achiel Van Acker de koninklijke familie in Strobl bij Salzburg. De koning, die blijkbaar niet beseftte hoe gespannen de toestand in het vaderland was, rapporteerde zelf daaromtrent: "Meteen bij zijn aankomst, zonder zelfs te vragen hoe ik en de mijnen het maakten, overviel Fredericq mij met de waarschuwing: 'Uiterste voorzichtigheid zal geboden zijn'. Ik verwachtte helemaal niet zo'n begroeting en kon mij niet indenken dat mijn bevrijding in zo'n slechte aarde viel". De geladen ontmoeting in Oostenrijk liep uit op een vertrouwensbreuk. Fredericq gaf zijn ontslag als kabinetschef maar bleef nog geruime tijd als tussenpersoon voor de briefwisseling tussen Leopold III en Elisabeth fungeren. De gerenommeerde jurist belandde terug op de Coupure, heropende zijn advocatenpraktijk en hernam zijn cursussen aan de rechtsfaculteit. Van 1949 tot 1959 was hij assessor van de afdeling Wetgeving van de Raad van State en had dan nog een onderhoud met Leopold III over de voor-

bereiding van het Verdrag van Rome dat in 1957 zou worden geratificeerd. Het koningshuis had een droevige bladzijde omgeslagen, want in mei 1958 werd Fredericq geadeld en mocht de titel baron dragen. Voor het vrijgeven van de persoonlijke memoires van Louis Fredericq als kabinetschef is het wachten tot 2032.

Bibliografie

- Beelen, S. e.a. *Geschiedenis van de Vlaamse ontvoogding*, Deurne/Antwerpen 1993
- Daels, F. 'De laatste levensdagen van de leider' in: *In memoriam Staf' De Clercq*, Antwerpen 1943
- De Wever, Br. *Staf De Clercq (1884-1942)*, Brussel 1989
- Leopold III *Kroongetuige. Over de grote gebeurtenissen tijdens mijn koningschap*, Tielt 2001
- Stuyck, G. 'Staf De Clercq (1884-1942) in *Twintig eeuwen Vlaanderen*, Hasselt 1972
- Van Daele, J. *De Fonteynen van de Oranjeberg. Politiek-Institutionele geschiedenis van de provincie Oost-Vlaanderen van 1830 tot nu*, dl. II Biografisch repertorium, Gent 1997, dl. IV Biografieën van twintigste-eeuwse beleidsmakers, Gent 2003
- Van Den Wijngaert, M. e.a. *Een koningsdrama. De biografie van Leopold III*, Antwerpen 2001
- Van Doorslaer en Schreiber, J. (red) *De curatoren van het getto. De Vereniging van de joden in België tijdens de nazi-bezetting*, Tielt 2004
- Verschooris, M. *Schrijven in de schaduw van de dood*, Gent 2005
- Willemot, J. en O. *Histoire et Album de la famille Willemot de Gand de 1725 à 2003*, Mariakerke 2003

Lieve Vande Castele